

Các mô hình dữ liệu

Vũ Tuyết Trinh

trinhvt@it-hut.edu.vn

Bộ môn Các hệ thống thông tin, Khoa Công nghệ thông tin
Đại học Bách Khoa Hà Nội

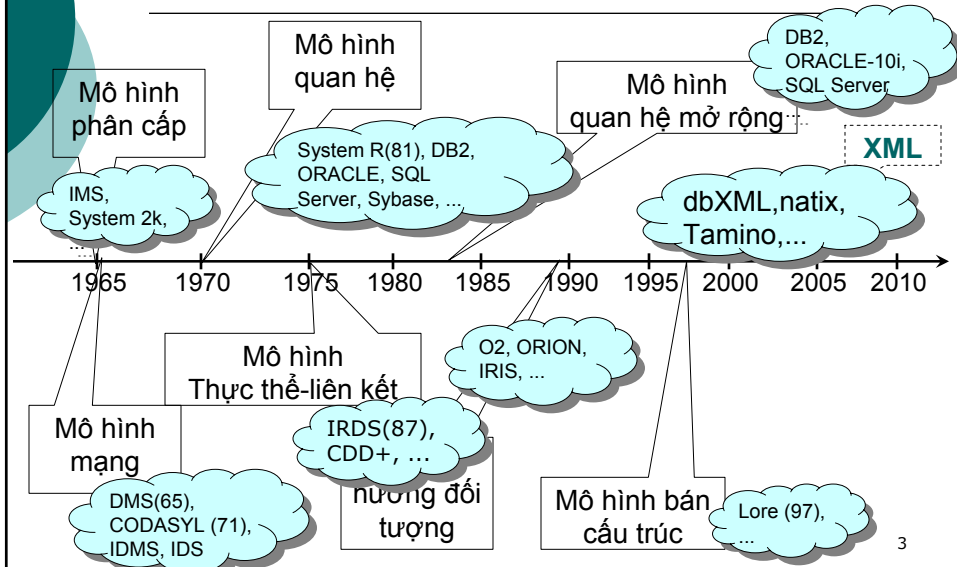
Mô hình dữ liệu

"A data model is a plan for building a database"^{*}

- Mô hình dữ liệu gồm [Codd, 1980]
 - Một tập hợp các cấu trúc của dữ liệu
 - Một tập các phép toán để thao tác với các dữ liệu
 - Một tập các ràng buộc về dữ liệu

Ví dụ: mô hình mạng, mô hình phân cấp, mô hình quan hệ, mô hình thực thể-liên kết, mô hình hướng đối tượng

Vài nét về lịch sử

Một vài mô hình dữ liệu

- Mô hình phân cấp
- Mô hình mạng
- Mô hình quan hệ
- Mô hình thực thể - liên kết
- *Mô hình hướng đối tượng*
- *Mô hình bán cấu trúc*
- *Mô hình dữ liệu của XML*

Đặt vấn đề

- Đặc điểm của các mô hình dữ liệu?
- Sự khác nhau giữa các mô hình dữ liệu?
- Các mô hình dữ liệu phổ biến ngày nay

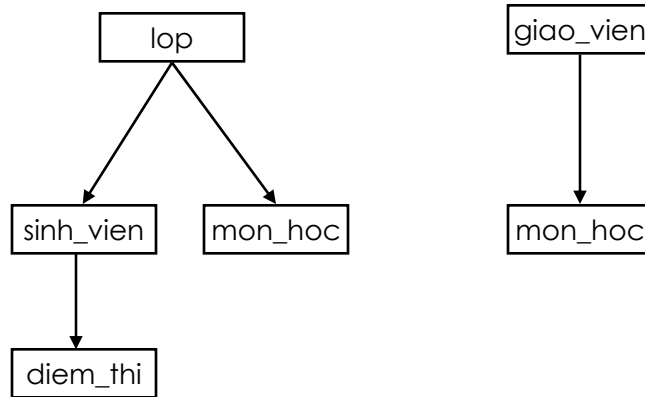
5

Mô hình dữ liệu phân cấp (*Hierarchical data model*)

- Sự ra đời
 - Khoảng năm 60-65
- Biểu diễn: bằng cây
 - Quan hệ cha/con
 - Mỗi nút có một cha duy nhất
 - 1 CSDL = tập các cây
- Các khái niệm cơ bản
 - Bản ghi
 - Móc nối
 - Các phép toán: GET, GET UNIQUE, GET NEXT, GET NEXT WITHIN PARENT, ...

6

Ví dụ

7

Nhận xét

- Ưu điểm
 - Dễ xây dựng và thao tác
 - Tương thích với các lĩnh vực tổ chức phân cấp (vd: tổ chức nhân sự trong các đơn vị, ...)
 - Ngôn ngữ thao tác đơn giản (duyệt cây)
- Nhược điểm
 - Sự lặp lại của các kiểu bản ghi → dư thừa dữ liệu và dữ liệu không nhất quán
 - Giải pháp: bản ghi ảo
 - Hạn chế trong biểu diễn ngữ nghĩa của các mối nối giữa các bản ghi (chỉ cho phép quan hệ 1-n)

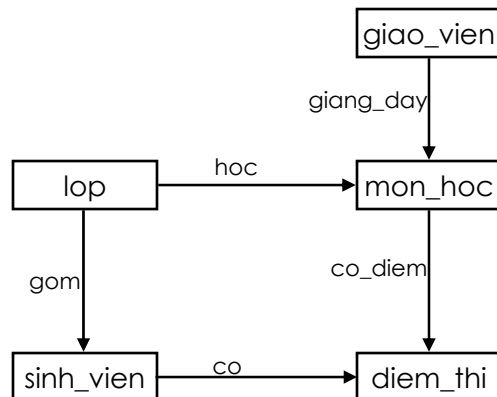
8

Mô hình dữ liệu mạng (*Network data model*)

- Sự ra đời
 - sử dụng phổ biến từ những năm 60, được định nghĩa lại vào năm 1971
- Biểu diễn: bằng đồ thị có hướng
- Các khái niệm cơ bản
 - Tập bản ghi (*record*)
 - Kiểu bản ghi (*record type*)
 - Các trường (*field*)
 - Móc nối (*link*)
 - Tên của móc nối
 - chủ (*owner*) – thành viên (*member*): theo hướng của móc nối
 - Kiểu móc nối: 1-1, 1-n, đệ quy
 - Các phép toán
 - Duyệt: FIND, FIND member, FIND owner, FIND NEXT
 - Thủ tục: GET

9

Ví dụ

10

Nhận xét

- Ưu điểm
 - Đơn giản
 - Có thể biểu diễn các ngữ nghĩa đa dạng với kiểu bản ghi và kiểu móc nối
 - Truy vấn thông qua phép duyệt đồ thị (*navigation*)
- Nhược điểm
 - Số lượng các con trỏ lớn
 - Hạn chế trong biểu diễn ngữ nghĩa của các móc nối giữa các bản ghi

11

Mô hình dữ liệu quan hệ (*Relational data model*)

- Sự ra đời
 - vào năm 1970[Codd, 1970]
- Biểu diễn: dưới dạng bảng
- Các khái niệm cơ bản
 - **Thuộc tính**: một tính chất riêng biệt của một đối tượng
 - Tên
 - Kiểu, miền giá trị
 - **Quan hệ**: được định nghĩa trên một tập các thuộc tính
 - **Bộ giá trị**: các thông tin của một đối tượng thuộc quan hệ
 - **Khoá**:
 - Các phép toán: hợp, giao, tích đề-các, lựa chọn, chiếu, kết nối, ...

12

Ví dụ

MON_HOC

maMH	tenmon	soHT
CNTT01	Nhập môn CSDL	4
CNTT02	Truyền DL và mạng	4
CNTT03	Phân tích và thiết kế hệ thống	4
HTTT01	Quản lý dự án	3

LOP

malop	lop	khoa	GVCN	loptruong
IT4	Tin 4	CNTT	Ng. V. Anh	Trần T. Bình
IT5	Tin 5	CNTT	Lê A. Văn	Ng. Đ. Trung
IT6	Tin 6	CNTT	Ng. T. Thảo	Trần M. Quế
IT7	Tin 7	CNTT	Ng. V. Quý	Ng. T. Phương

SINH_VIEN

maSV	tenSV	ngaysinh	nam	diachi	lop
SV0011	Trần T. Bình	1/4/1981	0	21 T. Q. B	IT4
SV0025	Ng. Đ. Trung	3/2/1980	1	56 Đ. C. V	IT5
SV0067	Trần M. Quế	26/3/1982	0	45 H. B. T	IT6
SV0034	Ng. T. Phương	29/2/1980	0	86 L. T. N	IT7

13

Nhận xét

- Ưu điểm
 - Dựa trên lý thuyết tập hợp
 - Khả năng tối ưu hoá các xử lý phong phú
- Nhược điểm
 - Hạn chế trong biểu diễn ngữ nghĩa
 - Cấu trúc dữ liệu không linh hoạt

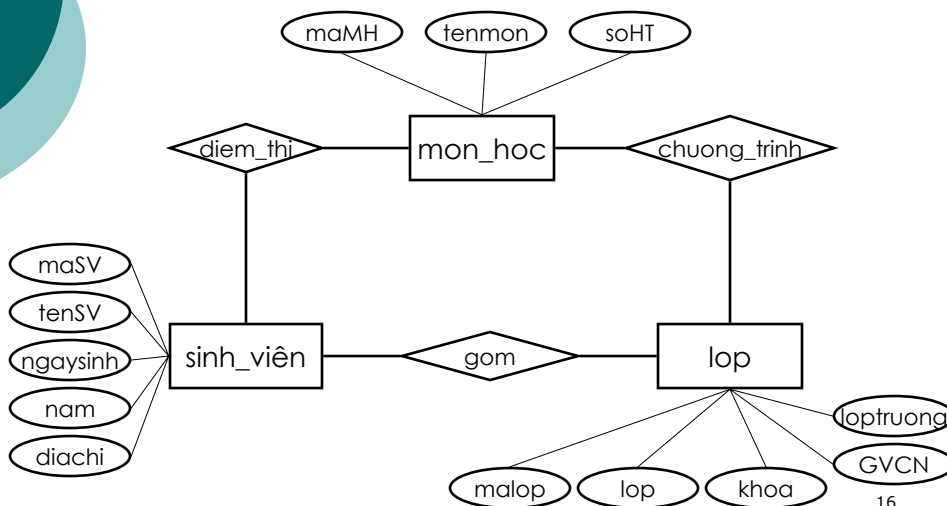
14

Mô hình dữ liệu thực thể - liên kết (Entity-Relational data model)

- Sự ra đời
 - Xuất phát từ nhu cầu mô hình hoá ngữ nghĩa dữ liệu và phát triển phần mềm
 - đề xuất 1975 [Chen, 1976] [Chen, 2002]
- Biểu diễn: bảng sơ đồ thực thể - liên kết
- Các khái niệm cơ bản
 - **Thực thể**: một đối tượng trong thế giới thực
 - **Thuộc tính**: một đặc tính của một tập thực thể
 - **Khoá**: xác định sự duy nhất của 1 thực thể
 - **Liên kết**: mối liên hệ có nghĩa giữa nhiều thực thể
 - Mỗi liên kết có thể có các thuộc tính
 - 1-1, 1-n, n-m, đệ quy

15

Ví dụ

16

Nhận xét

- Ưu điểm
 - dễ dàng biểu diễn cái mà con người nhận thức từ thế giới thực
 - Biểu diễn ngữ nghĩa phong phú của các thực thể và quan hệ giữa các thực thể
- Nhược điểm
 - Không dễ dàng ánh xạ vào những cấu trúc lưu trữ trên máy tính

17

Mô hình dữ liệu hướng đối tượng (*Object-oriented data model*)

- Sự ra đời
 - Khoảng đầu những năm 90
- Biểu diễn: sơ đồ lớp
- Các khái niệm cơ bản
 - **Đối tượng**: một đối tượng trong thế giới thực, được xác định bởi một định danh duy nhất
 - **Thuộc tính**: biểu diễn một đặc tính của đối tượng,
 - **Phương thức** : thao tác được thực hiện trên đối tượng.
 - Tất cả các truy nhập vào thuộc tính của đối tượng đều phải được thực hiện thông qua các phương thức này.
 - **Lớp**: một cách thức để khai báo một tập các đối tượng có chung một tập thuộc tính và phương thức

18

Ví dụ

```
class sinh_vien {  
    string maSV;  
    string tenSV;  
    date ngaysinh;  
    boolean nam;  
    string diachi;  
    string lop;  
  
    string ten();  
    string ngay_sinh();  
    string dia_chi();  
    string lop();  
    void gan_DC(string DC_moi);  
    void gan_lop(string lop);  
}
```

19

Nhận xét

- Ưu điểm
 - Cho phép định nghĩa kiểu đối tượng phức tạp
 - Tính chất: bao đóng (*encapsulation*), kế thừa (*heritage*), đa hình (*polymorphism*)
- Nhược điểm
 - Cấu trúc lưu trữ phức tạp và có thể sử dụng nhiều con trỏ
 - Khả năng tối ưu hoá các xử lý bị hạn chế trong nhiều trường hợp

20

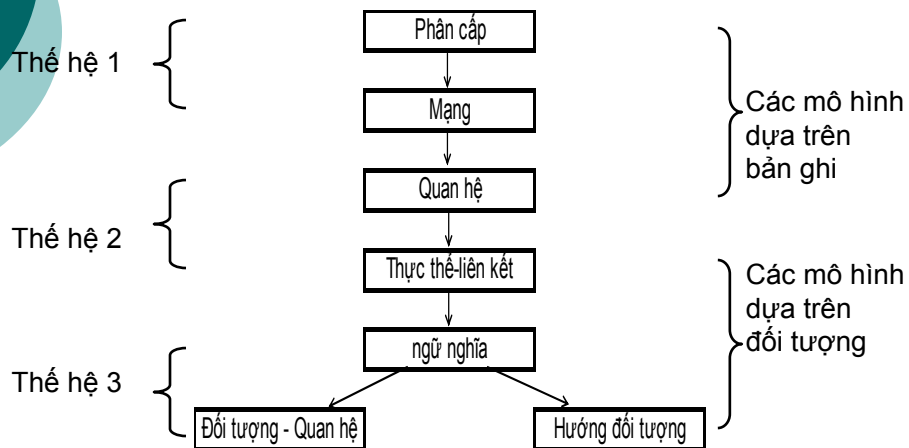
So sánh và đánh giá

Nhắc lại: Mô hình dữ liệu là một tập hợp các khái niệm dùng để mô tả cấu trúc của một CSDL

	Mô hình mạng	Mô hình phân cấp	Mô hình quan hệ	Mô hình TT-LK	Mô hình HĐT
biểu diễn ngữ nghĩa DL					
lưu trữ DL					
khả năng truy vấn					
hiệu quả của truy vấn					

21

Phân loại các mô hình

22

Biến đổi giữa các mô hình dữ liệu

- Yêu cầu
 - Chuyển một sơ đồ dữ liệu từ một mô hình dữ liệu sang một mô hình khác
 - Đảm bảo tính « tương đương » của sơ đồ dữ liệu nguồn và đích
- Các biến đổi tương đương giữa các mô hình
 - Thực thể/liên kết - mạng
 - Thực thể/liên kết - hướng đối tượng
 - Quan hệ - hướng đối tượng

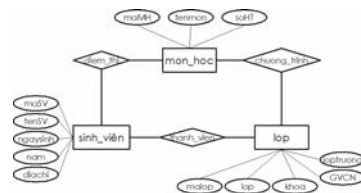
23

Các bước xây dựng một CSDL

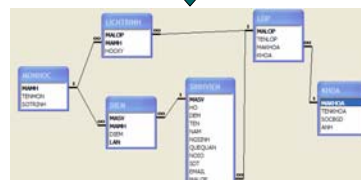
Mô tả ứng dụng

1: PHÂN TÍCH

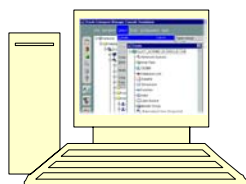
Mô hình hoá DL (vd: Sơ đồ thực thể-liên kết)

2: THIẾT KẾ

Mô tả DL logic với 1 mô hình DL cụ thể (vd: Sơ đồ quan hệ)

3: CÀI ĐẶT

Cài đặt với 1 hệ quản trị CSDL (vd: ORACLE)

24

Mô hình hoá dữ liệu với mô hình thực thể - liên kết

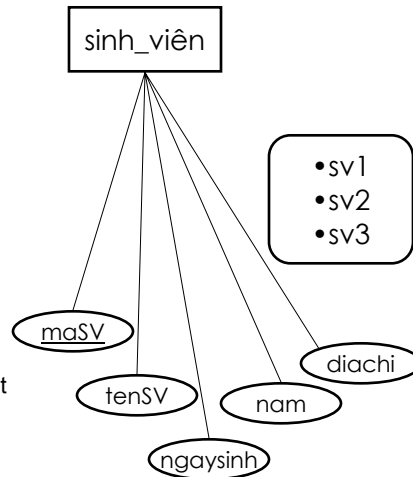

Đặc điểm

- Thích hợp để mô hình hoá dữ liệu cho CSDL
 - Gần gũi với nhận thức của con người → dễ sử dụng
 - dễ chuyển đổi sang mô hình quan hệ
 - Dựa trên các khái niệm chính
 - **Thực thể**: một đối tượng trong thế giới thực
 - **Tập thực thể**: các thực thể có cùng các tính chất
 - **Thuộc tính**: một đặc tính của một tập thực thể
 - **Khoá**: xác định sự duy nhất của 1 thực thể
 - **Liên kết**: mối liên hệ có nghĩa giữa nhiều thực thể
 - **Tập liên kết**: tập hợp các liên kết cùng kiểu
- Được biểu diễn bởi **sơ đồ thực thể - liên kết**

Thực thể và thuộc tính

- **Thực thể**: một đối tượng trong thế giới thực
- **Tập thực thể**: gồm các thực thể có tính chất giống nhau
- **Thuộc tính**: một đặc tính của một tập thực thể
 - **Miền giá trị** ~ tập các giá trị có thể
 - **Khoá** ~ xác định sự duy nhất của 1 thực thể

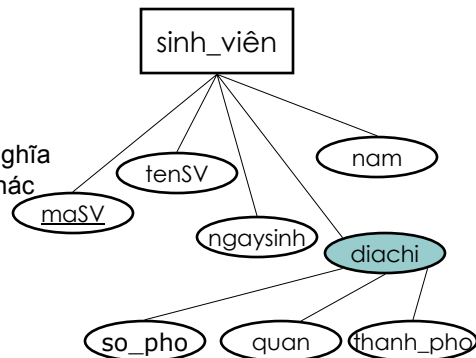
27

Kiểu thuộc tính

- **Thuộc tính đơn giản** (thuộc tính nguyên tố)
 - có kiểu dữ liệu nguyên tố

tenSV = "Trần T. Bình"
tenSV = "Ng. Đ. Trung"

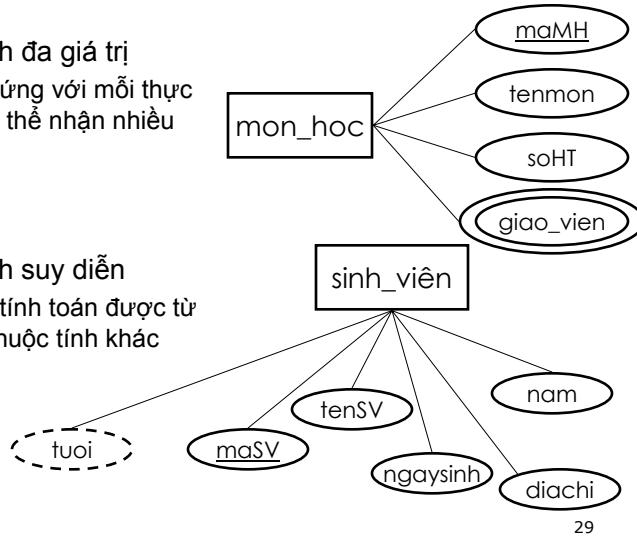
- **Thuộc tính phức**
 - có kiểu phức, định nghĩa bởi các thuộc tính khác

28

Kiểu thuộc tính (2)

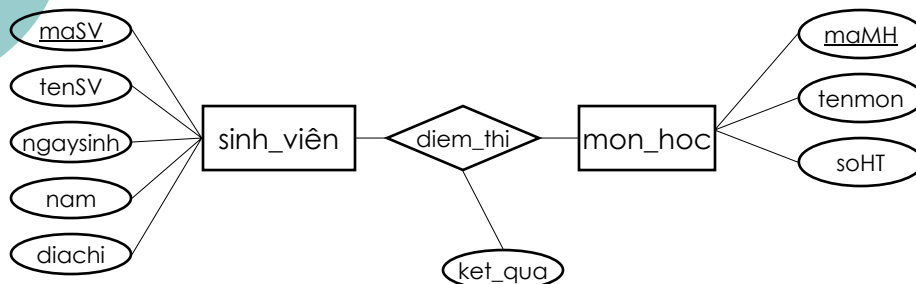
- Thuộc tính đa giá trị
 - tương ứng với mỗi thực thể, có thể nhận nhiều giá trị
- Thuộc tính suy diễn
 - có thể tính toán được từ (các) thuộc tính khác

29

Liên kết

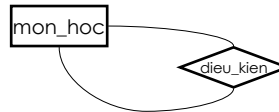
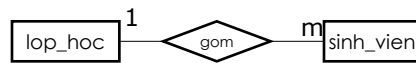
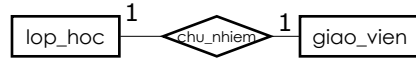
- Đ/n: là sự kết hợp giữa một số thực thể
- Thuộc tính

30

Ràng buộc của kết nối

- **1-1**: Liên kết 1 thực thể của một tập thực thể với nhiều nhất 1 thực thể của tập thực thể khác
- **1-n**: Liên kết 1 thực thể của một tập thực thể với nhiều thực thể của tập thực thể khác
- **n-m**: Liên kết 1 thực thể của một tập thực thể với nhiều thực thể của tập thực thể khác và ngược lại
- **đệ quy**: Liên kết giữa các thực thể cùng kiểu

31

Lập sơ đồ thực thể - liên kết

- B1: Xác định các thực thể
- B2: Xác định các liên kết giữa các thực thể
 - Bậc của liên kết
 - Ràng buộc (1-1, 1-n, n-m, đệ quy)

32

Bài tập

- Bài toán: phân tích và thiết kế 1 CSDL gồm các thông tin trong 1 công ty (nhân viên, phòng ban, dự án)
 - Công ty được tổ chức bởi các phòng ban. Mỗi phòng ban có 1 tên duy nhất, 1 số duy nhất và 1 người quản lý (thời điểm bắt đầu công tác quản lý của người này cũng được lưu lại trong CSDL). Mỗi phòng ban có thể có nhiều trụ sở làm việc khác nhau
 - Mỗi phòng ban điều phối một số dự án. Mỗi dự án có 1 tên và 1 mã số duy nhất, thực hiện tại một địa điểm duy nhất
 - Các thông tin về nhân viên cần được quan tâm gồm: tên, số bảo hiểm, địa chỉ, lương, giới tính, ngày sinh. Mỗi nhân viên làm việc tại một phòng ban nhưng có thể tham gia nhiều dự án khác nhau. Những dự án này có thể được điều phối bởi các phòng ban khác nhau. Thông tin về số giờ làm việc trong từng dự án (theo tuần) cũng như người quản lý trực tiếp của các nhân viên cũng được lưu trữ
 - Thông tin về con cái của từng nhân viên: tên, giới tính, ngày sinh

Mô hình dữ liệu quan hệ

Đặc điểm

- Dựa trên lý thuyết tập hợp
- dễ dàng ánh xạ đến cấu trúc lưu trữ vật lý
- Các khái niệm cơ bản
 - Thuật ngữ toán học: quan hệ, bộ và thuộc tính
 - Thuật ngữ hướng dữ liệu: bảng, bản ghi và trường
- Được biểu diễn bởi lược đồ quan hệ

Thuộc tính - trường

- Đ/n: là một tính chất riêng biệt của một đối tượng cần được lưu trữ trong CSDL để phục vụ cho việc khai thác dữ liệu về đối tượng
 - Ký hiệu: A
- Tên thuộc tính:
 - maSV, tenSV, ngaysinh, nam, diachi, lop
- Kiểu dữ liệu, miền giá trị ($Dom(A)$)
 - text, number, boolean, date/time, memo
 - maSV: text(10)
 - tenSV: text(30)
 - ngaysinh: date
 - nam: boolean
 - ...

37

Quan hệ - bảng

- Đ/n: được xác định trên một tập các thuộc tính A_i
- Ký hiệu:
 $R(A_1, A_2, \dots, A_n)$
SINH_VIEN (maSV, tenSV, ngaysinh, nam, diachi, lop)
- $R(A_1, A_2, \dots, A_n) \subseteq Dom(A_1) \times \dots \times Dom(A_n)$
LOP(malop, ten, khoa)
- **Tân từ:** quy tắc để xác định mối quan hệ giữa các thuộc tính A_i
 $\forall lop \in SINH_VIEN[lop],$
 $\exists malop \in LOP[malop]:$
 $lop = malop$

38

Bộ - bản ghi

- Đ/n: các thông tin của một đối tượng thuộc quan hệ
- Ký hiệu
 $t(a_1, a_2, \dots, a_n)$
- $t(a_1, a_2, \dots, a_n) \in \text{Dom}(A_1) \times \dots \times \text{Dom}(A_n)$

SV0011	Trần T. Bình	1/4/1981	0	21 T. Q. B	IT4
SV0025	Ng. Đ. Trung	3/2/1980	1	56 Đ. C. V	IT5
SV0067	Trần M. Quế	26/3/1982	0	45 H. B. T	IT6
SV0034	Ng. T. Phương	29/2/1980	0	86 L. T. N	IT7

39

Lược đồ quan hệ

- **Lược đồ quan hệ (S)**: là sự trừu tượng hoá của quan hệ ở mức độ cấu trúc của một bảng 2 chiều
 - $S = \{R_i\}$
 - $\text{SINH_VIEN}(\text{maSV}, \text{tenSV}, \text{ngaysinh}, \text{nam}, \text{diachi}, \text{malop})$
 $\text{LOP}(\text{malop}, \text{lop}, \text{khoa}, \text{GVCN}, \text{loptruong})$
 $\text{MON_HOC}(\text{maMH}, \text{tenmon}, \text{soHT})$
 - ...
- **Thể hiện của quan hệ**: tập hợp các bộ giá trị của quan hệ R vào một thời điểm

40

Khoá

○ Đ/n

- Cho $R(A_1, A_2, \dots, A_n)$, $K \subseteq \{A_i\}$,
- K là khoá nếu với $\forall t_1, t_2 \in R, \exists A_i \in K: t_1.K \neq t_2.K$

SINH_VIEN (maSV, tenSV, ngaysinh, nam, diachi, lop)

○ T/c:

- $K \subseteq K' \subseteq \{A_i\}$ là khoá $\Rightarrow K'$ cũng là khoá

SINH_VIEN (maSV, tenSV, ngaysinh, nam, diachi, lop)

SINH_VIEN (maSV, tenSV, ngaysinh, nam, diachi, lop)

41

Phân loại khoá

○ Khoá tối thiểu

- Cho $R(A_1, A_2, \dots, A_n)$,
 $K \subseteq \{A_i\}$,
- K là khoá tối thiểu nếu
 K là khoá và $\nexists K' \subseteq K$
mà K' là khoá

SINH_VIEN (maSV, tenSV, ngaysinh,
nam, diachi, **malop**)

○ Khoá ngoài

- Cho $R(A_1, A_2, \dots, A_n)$,
 $R'(A'_1, A'_2, \dots, A'_m)$, $K \subseteq \{A_i\}$,
- K là khoá ngoài của R
tham chiếu đến quan hệ
 R' nếu K là khoá chính
của R'

LOP(malop, lop, khoa, GVCN,
loptruong)

42

Biến đổi: Sơ đồ thực thể - liên kết → Sơ đồ quan hệ

- Biến đổi tập các thực thể
- Biến đổi các liên kết
- Các khoá của các sơ đồ quan hệ
- Các sơ đồ quan hệ với khoá chung

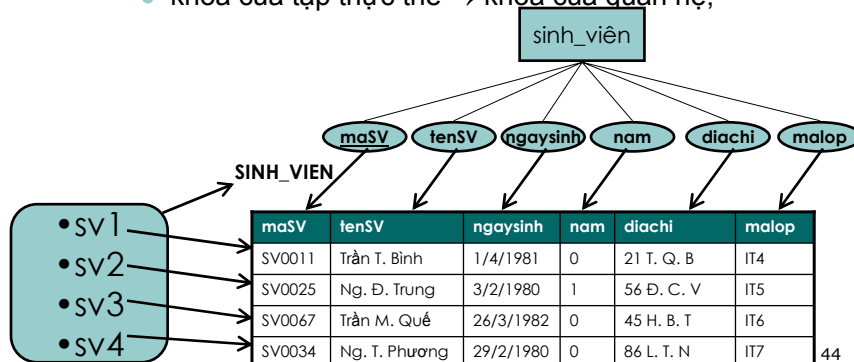
43

Biến đổi các tập thực thể

B1: 1 tập thực thể

➢ 1 quan hệ,

- thuộc tính → thuộc tính (trường),
- 1 thực thể → 1 bộ
- khoá của tập thực thể → khoá của quan hệ,

44

Biến đổi các tập thực thể (2)

B2: 1 tập thực thể xác định từ tập thực thể khác (E) qua 1 liên kết

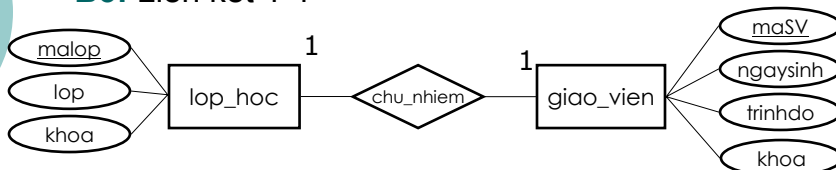

- 1 quan hệ chứa khoá của E
LOPTRUONG(maSV)

45

Biến đổi các liên kết

B3: Liên kết 1-1

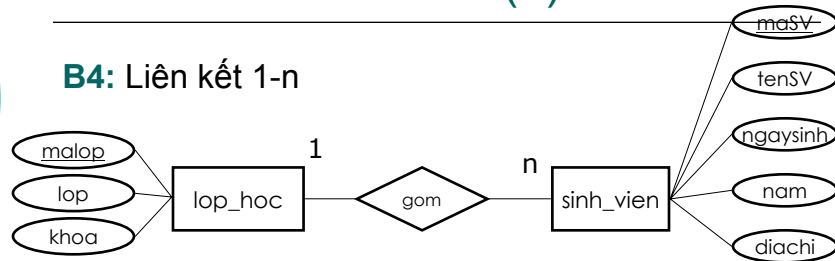

- Dùng khoá ngoài
LOP_HOC(malop,lop,khoa,maGV)

46

Biến đổi các liên kết (2)

B4: Liên kết 1-n

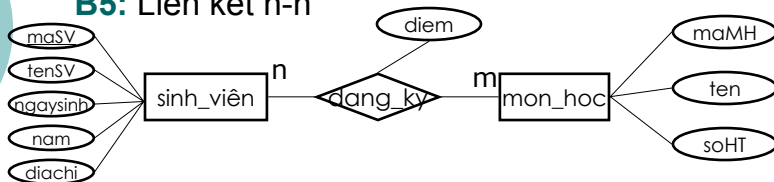

- Dùng khoá ngoài: thêm khoá chính của quan hệ bên 1 vào quan hệ bên n làm khoá ngoài
SINH_VIEN(maSV, tenSV, ngaysinh, nam, diachi, malop)

47

Biến đổi các liên kết (3)

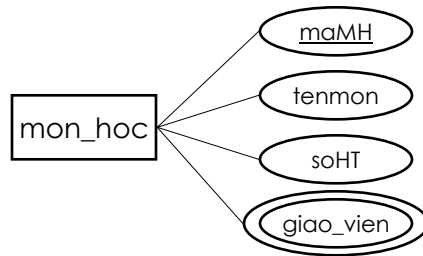
B5: Liên kết n-n

- Thêm 1 quan hệ mới xác định bởi các thuộc tính nằm trong khóa của các thực thể có liên quan và các thuộc tính của liên kết
DANG_KY(maSV, maMH, diem)

48

Thuộc tính đa trị

B6: Với mỗi thuộc tính đa trị

- Thêm 1 quan hệ mới xác định bởi thuộc tính đa trị và khoá của tập thực thể tương ứng

`MH_GV(maMH,giao_vien)`

49

Bài tập

- Biến đổi sơ đồ thực thể/liên kết → sơ đồ quan hệ

50

Kết luận

- Điểm khác nhau của các mô hình dữ liệu
 - khả năng biểu diễn dữ liệu về mặt ngữ nghĩa
 - khả năng biểu diễn truy vấn dữ liệu
 - hiệu quả của cài đặt trong máy tính
- Mô hình thực thể-liên kết cho phép biểu diễn dữ liệu gần với nhận thức của con người
- Mô hình quan hệ
 - Cho phép biểu diễn logic dữ liệu
 - dễ ánh xạ sang cấu trúc lưu trữ vật lý
 - Dựa trên nền tảng toán học cho phép tối ưu hoá các truy xuất dữ liệu

"More than 90% of current database applications are built on relational database systems which utilise relational model as its underlying data model"*

Các điểm cần lưu ý

- Khái niệm chung về mô hình dữ liệu
- Các mô hình dữ liệu
- Mô hình thực thể - liên kết
- Mô hình dữ liệu quan hệ
- Các bước xây dựng một CSDL
- Biến đổi từ sơ đồ thực thể - liên kết sang lược đồ quan hệ

53

54